

BERÁNEK, J. Procesy s nacistickými zločinci v okupačních zónách Německa a jejich vliv na československou retribuci. Praha : Leges, 2022. 340 s. ISBN 978-80-7502-608-8

Nech sa naplní spravodlivosť, aj keby mal zhytnúť svet (*Fiat iustitia, pereat mundus*)! Tento „výkrik“ si zvolil cisár a kráľ Ferdinand I. Habsburský (1526 – 1564) za korunovačné heslo. Okrem iného pregnantne vyjadruje jeden z prístupov, aký možno zaujať k naplneniu spravodlivosti, trestaniu, ba aj jeho zmyslu.¹ Právnu vedu i prax odjakživa fascinovali otázky dosiahnutia vyššej spravodlivosti vrátane skúmania materiálnej či formálnej úlohy „pravdy“ v procesnom práve. Výnimočne sa vyskytne aj situácia, ktorá právnikov núti, aby vystúpili z kolobehu zažitých procesných pravidiel a prihlásili sa k vyšším princípom. V oblasti právnej filozofie predstavovala druhá svetová vojna podobný zlom napr. v tvorbe Gustava Radbrucha.

Priestor na zamyslenie nad týmito existenciálnymi otázkami práva a spravodlivosti poskytuje monografia Mgr. Jana Beránka, PhD., z pražskej právnickej fakulty, ktorá sa venuje jednému z najdôležitejších mílnikov medzinárodného trestného práva.² Česko-slovenskému čitateľovi bližšie osvetľuje procesy s nacistickými zločincami po druhej svetovej vojne. Nevenuje sa síce pomerne slávnemu „norimberskému procesu“ s hlavnými exponentmi režimu (v publikácii je označený ako *USA et al. vs. Hermann Wilhelm Göring et al.*), ale o to podrobnejšie analyzuje „menšie“ procesy, ktoré jednotlivé mocnosti viedli v rámci svojich okupačných zón proti nacistickým zločincom. Ich jurisdikcia sa spravidla obmedzovala na zločiny spáchané nacistami proti cudzím štátnym príslušníkom a osobám bez štátnej príslušnosti.

¹ To, že ide len o jednu z teórií vo vzťahu k trestaniu, odzrkadľujú aj nálezy Ústavného soudu ČR, ktoré ju popierajú (napr. nález III. ÚS 2523/10 z 10. februára 2011; nález I. ÚS 3113/13 z 29. apríla 2014).

² V základných intenciách bola táto problematika zhrnutá napr. v: BLAŽEK, R. History of International Criminal Law. In KORDÍK, M. (ed.). *International Criminal Law*. Bratislava : Wolters Kluwer SR, 2021, s. 73 – 87.

Preto od tohto druhu konaní zároveň musíme odlišiť nemecké denacifikačné súdnictvo, kde bola posudzovaná vina nacistov za spáchanie zločinov na vlastných nemeckých občanoch. Rovnako musíme od procesov v rámci okupačných zón Nemecka odlišovať trestné konania v iných krajinách, zásadne uskutočňovaných na mieste spáchaných zločinov, kde boli inkriminované osoby vydané so súhlasom okupačnej mocnosti (napr. do Francúzska, Poľska, ale aj Československa).

Jadro posudzovanej práce tvorí charakteristika procesov s nacistickými zločincami v jednotlivých okupačných zónach Nemecka pod gesciou Britov, Francúzov, Američanov a Sovietov. Monografia podrobne skúma právny a organizačný rámec vedenia procesov v každej zóne, predkladá štatistiky o počte obžalovaných a odsúdených, klasifikuje základné druhy vedejných vyšetrovaní, napokon na báze historických skutočností zachytáva vývoj verejnej mienky v okupačnej zóne i na domácej pôde mocnosti, pričom skúma, ako tieto skutočnosti vplývali na vedenie súdnych konaní. Z právneho uhla pohľadu zvlášť upúta výklad, akým spôsobom každá z mocností aplikovala zákon Spojeneckej kontrolnej rady č. 10 ako významný prameň zodpovednosti jednotlivca v medzinárodnom práve na územie pod svojou správou. V rámci každej zóny je všeobecná charakteristika stíhania nacistických zločinov následne rozvinutá v relatívne podrobných subkapitolách o konkrétnych kauzách, ktoré vynikajú buď svojou frekvenciou, alebo kontroverznosťou.

Okupačné orgány stíhali predovšetkým vedenie a personál koncentračných a ďalších zaisťovacích táborov (prípadne osoby zodpovedné za výkon eutanázie v programe T34), rovnako dochádzalo k obžalovaniu osôb, ktoré páchali vojnové zločiny, rôznym spôsobom zabíjali, resp. lynčovali vojnových zajatcov alebo sa k nim počas zajatia správali neľudsky. Publikácia sa zaoberá aj prípadmi, ktoré vzbudili širší

„mediálny“ záujem. V britskej zóne šlo najmä o proces s poľným maršalom Erichom von Mansteinom,³ na ktorého obhajobu dokonca prispel Winston Churchill. Za zaujímavé tiež možno pokladať súdne konanie s predstaviteľmi firmy *Tesch & Stabenow*, ktorí dodávali plyn cyklón B do koncentračných táborov. Vo francúzskej zóne vyvoláva pozornosť z právneho hľadiska napr. proces s Heinrichom Tillesse- nom, ktorý spáchal atentát na weimarského ministra financií, ale v dôsledku Hitlerovej amnestie nebol za svoj čin potrestaný, no verejnú mienku ešte viac rozvíril proces s priemyselným magnátom Hermannom Röchlingom zo Sárska, ktorého vzťahy s Francúzskom boli napäté už od čias prvej svetovej vojny. Napriek tomu, že všetci významní predstavitelia nacistického režimu ašpirovali na zjatie ozbrojenými silami západných spojencov, sovietska okupačná zóna vynikla najvyšším počtom obžalovaných i odsúdených, k čomu azda prispelo širšie vymedzenie trestnej činnosti, ktorá bola postihovaná sovietskymi orgánmi.

Monografia najdetailnejšie vykresľuje trestné konania, ktoré prebiehali v americkej okupačnej zóne, kde zaujme už samotná diferenciácia procesov na tie, ktoré prebiehali na mieste bývalého koncentračného tábora v Dachau (s dôrazom na zločiny proti ľudskosti), v druhom rade šlo o tzv. následné norimberské procesy s ďalšími predstaviteľmi nacistického režimu. V druhom prípade upozorňujeme najmä na rozpracovanie procesu proti nacistickým lekárom, zodpovedným – okrem iného – za výkon medicínskych experimentov na väzňoch (*USA v. Karl Brandt et al.*), ako aj procesov proti nemeckým priemyselníkom (napr. z koncernu *I. G. Farben*, ktorý využíval prácu väzňov z koncentračných táborov). V žiadnej z uvedených kapitol nechýba sumarizácia skutkového i právneho stavu, veľmi možno oceniť precízne právne hodnotenia zo strany autora, ktorý sa neobmedzuje iba na úlohu rozprávača, ale na mnohých miestach sa snaží priniesť vlastnú interpretáciu dotknutých skutočností.

³ Procesy s von Brauchitschom a von Rundstedtom neboli zrealizované pre ich zhoršujúci sa zdravotný stav.

Z textu sa čitateľ napr. môže dozvedieť, že kým Briti zodpovedne pristupovali k stíhaniu personálu z koncentračných táborov, veľmi neochotne (ak vôbec) viedli súdne procesy proti osobám vo sférach, ktoré pokladali za vážene (napr. proti priemyselníkom, generálpom). Naopak, francúzska zóna bola typická vysokou prepracovanosťou súdnej sústavy a významným prienikom civilného prvku do inak vojenského, okupačného súdnictva. Orgány v americkej zóne aplikovali „prezumpciu viny“ vo vzťahu k nadväzujúcim procesom, ak sa už v hlavnom konaní raz jasne preukázalo, že v danej veci boli páchané zločiny proti ľudskosti. Dôkazné bremeno tak bolo v následných procesoch prenesené na obžalovaných, aby dokázali, že sa na zločinných skutkoch nepodieľali.

Posudzovaná kniha je v prvej kapitole doplnená o historický exkurz trestania vojnových zločinov, ktorý zachytáva zodpovednosť jednotlivca za podobné konania od stredoveku až po samotný hlavný norimberský tribunál. Najvýraznejší dojem iste zanechá stať o pokusoch vyvodzovať individuálnu zodpovednosť za zločiny spáchané v prvej svetovej vojne.⁴ Vedeckú monografiu uzatvára kapitola, ktorá čitateľa oboznamuje s československou retribúciou. K tomuto veľkému cieľu však autor pristúpil s maximálnou pokorou a odhodlal sa (podľa nášho názoru metodologicky správne) porovnať kľúčové prvky jednotlivých „zónových programov“ s právnym stavom a konkrétnym priebehom udalostí (vrátane káuz) v Československu. Hoci vedecká monografia pôsobí obsahovo celistvo, s ohľadom na tieto dve kapitoly by sme navrhli, aby v jej prípadnom druhom vydaní sa autor výraznejšie zamerlal aj na ideové ciele „hlavného norimberského tribunálu“. Aj keď táto výzva by mohla monografiu pomerne zásadným spôsobom rozšíriť (už teraz sa publikácia môže pýšiť solidným množstvom 340 strán), radi by sme poukázali nielen na

⁴ Autor sa jednak zaoberá zodpovednosťou nemeckého cisára Wilhelma II. za rozpútanie prvej svetovej vojny, ale zároveň hodnotí aj procesy proti Mladoturkom na území bývalej Osmanskej ríše. Na tomto mieste sa letmo dotýka aj tzv. arménskej genocídy.

vhodnosť zaradenia podobnej kapitoly do knihy z obsahového hľadiska, ale aj na autorovu kompetentnosť, ktorú preukázal v tejto otázke už niekoľkými publikačnými výstupmi.⁵

Jedným z najtypickejších znakov recenzovanej publikácie je hlbavý prístup autora k analyzovaným faktom, ako aj nesporná autorská invencia pri ich hodnotení. Rovnako možno oceniť autorovu vecnosť, keď sa vyhýba rôznym subjektivistickým excesom pri predkladaní svojich úsudkov. Autorove názory sú, naopak, spravidla podopreté presvedčivou argumentáciou. Jeho prístup k jednotlivým kauzám je vysoko analytický, čo mu nebráni, aby uvádzané skutočnosti zakaždým zosumarizoval a vyjadril k nim vlastný postoj. Z metodologického hľadiska si často kladie otázky a následne precízne hľadá odpovede. Podobným prístupom vystupuje z množstva prednesenej kazuistiky a často dochádza k zásadným právnoteoretickým úvahám.

Z hľadiska práce s prameňmi by bolo možno optimálne popremýšľať nad použitím internetových zdrojov, ktoré nemajú vždy doktrinálnu, ale skôr informačnú hodnotu. Túto drobnú výčitku však je potrebné vzápätí po jej prednese zmierniť, lebo popritom autor používa aj pomerne veľa literárnych titulov prestížnych vy-

⁵ BERÁNEK, J. Trestní řízení s bývalými říšskými protektory Konstantinem von Neurathem a Wilhelmem Frickem v rámci Mezinárodního vojenského tribunálu v Norimberku. In ŠVECOVÁ, A. (ed.). *6. slovensko-české stretnutie doktorandov a postdoktorandov*. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2018, s. 17 – 30; BERÁNEK, J. Činnost vězeňských kaplanů během Norimberského procesu. In *Revue církevního práva*. Roč. 24, 2018, č. 4, s. 15 – 31.

davateľstiev, spravidla cudzojazyčných. Navyše o doterajšom rozpracovaní uvedenej témy v zahraničnej i česko-slovenskej literatúre sa opäť metodologicky správne zmienil v úvode knihy.⁶ Na záver treba dodať, že pri súčasnej digitalizácii archívnych dokumentov v podstate autor väčšinou pracuje s primárnymi zdrojmi, ktoré v našom priestore nikdy (podľa nášho názoru) neboli v takom rozsahu spracované.

Publikácia o procesoch s nacistickými zločincami v okupačných zónach Nemecka má podľa nášho názoru vysoký vedecký potenciál, pričom predstavuje prínos nielen v oblasti právnych dejín, ale aj vo sfére samotného medzinárodného trestného práva. Kým otázkam hlavného norimberského procesu a československého retribučného súdництва býva v literatúre venovaná pomerne uspokojujúca pozornosť, nosná problematika recenzovanej monografie je v česko-slovenskom priestore novátorská, pričom úroveň jej spracovania je vysoko kvalitná.

Knihu odporúčame nielen záujemcom o dané historické obdobie a právnym historikom, ale aj všetkým právnikom špecializujúcim sa na trestné či medzinárodné právo. Sme presvedčení, že kniha obsahuje viacero podnetov, ktoré sú hodné hlbšej úvahy.

Martin Gregor*

⁶ Dovoľujeme si len pre úplnosť čitateľom odporučiť, že k téme hlavného Norimberského procesu vyšla editovaná kniha: GRIECH-POLELLE, B. (ed.). *The Nuremberg War Crimes Trial and its Policy Consequences Today*. 2nd Edition. Baden-Baden : Nomos Verlagsgesellschaft, 2020.

* Doc. JUDr. Martin Gregor, PhD., Katedra rímskeho práva a cirkevného práva, Právnická fakulta UK v Bratislave. email: martin.gregor@flaw.uniba.sk.